

Összeállító: SAMPI ISTVÁN

Összeállítás ideje: 1976.

TART.: NÉPRAJZI ÖSSZEÜGGEÉSEK BATE KÖZSÉGEBEN

---

46 lap

Földrajzi mutató: BATE

Szákmutató: XXXIII, A

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

HELYTÁJÉKOZÁS

ÁTVÉZETVE AZ EGYSÉGES LTK. 3590-OS TÉTELE ALÓL

Saudi Zsóni II.é.
Táncos, M. Gim
Zoltai

Néprajzi összefüggések községünkben és környezetében

IV/2/4.

A kérdőív a Somogy megyei Múzeumok Igazgatósága néprajzi sorozatának előkészítését szolgálja. A több kötetes sorozat a megye néprajzának alapvető összefüggéseit kívánja bemutatni, s a táji néprajzi kulturális csoportokat körülhatárolni, mindezek történeti tagolódását is jelezni.

Somogy jelentős önkéntes néprajzi gyűjtőgárdával rendelkezik, mely az elmúlt 10 év alatt egyre nagyobb segítséget nyújtott a tudományos feltáró munkában. /helynévgyűjtés, tematikus gyűjtések, település, építkezés, lakáskultúra, szakrális emlékek, gyermekjátékok, pásztorélet, temetkezés és gyász néprajza, katonadalok/.

A következő években is számítunk a megyében folyó néprajzi kutatásokban önkéntes munkatársaink segítségére, de már azzal a céllal is, hogy együttműködésünk eredményeként megfelelő összefoglaló kézikönyvet kapjanak kézhez a Somogy néprajza c. sorozattal.

Jelen kérdéscsoport-összeállításunkban számos jelentős összefüggést faggatunk, lényeges feltevések igazolását vagy tagadását várjuk, mintegy hangosan gondolkozunk és vitatkozunk. Akit érdekel és velünk együtt izgat megyénk népének múltja, jelenének gyökerei, s a mi tevékenységünkben szívesen részt vállal, egy-egy községben e kérdőív lelkiismeretes kitöltésével nagy mértékben előremozdítja eredményeinket. A kérdőív kitöltése lesz az egyik néprajzi pályázati tétel 1975/76-tól. 1000 Ft. körüli díjösszeget lehet vele nyerni. Több község feldolgozása esetén több díjat is!

A községek kiválasztásánál az eredményesség érdekében vegyük figyelembe a Megyei Múzeum javaslatát, de a javasolt községeken kívüli helységek feldolgozását is elfogadjuk.

Lesznek témák, amelyeknél 3-4 adatközlő megkérdezése is elegendő, másoknál több is kell, s a megfelelő adatközlő kiválasztása esetleg gondot okozhat /búcsúk, vásárok, iparosok kérdése, hiedelem, szokásanyag/. A munkákat három példányban kérjük!

Fokozott figyelmet fordítsunk az időbeli változásokra, az egyes társadalmi rétegek, vallási csoportok közötti különbségekre, községek egymásközötti kapcsolataira, kisebb és nagyobb táji összefüggésekre.

Kaposvár, 1975. november 3.

Dr. Knézy Judit
múzeológus

Áru- és cserekereskedelmi kapcsolatok

I. E l a d á s

az első világháború előtt, s a két világháború között.

A két időszak feltüntetése szükséges, amennyiben eltérés van, különösen Dél-Somogy területén az országhatár megváltoztatásával.

- 1./ Milyen piacokra hordták
  - a/ gabonát, kukoricát
  - b/ burgonyát
  - c/ bort, gyümölcsöt, diót, mákot, gesztenyét
  - d/ lent, kendert, gyapjút, vásznat
  - e/ tejterméket
  - f/ baromfit, tojást
  - g/ egyéb
- 2./ Milyen vásárookra jártak eladni, venni
  - a/ lovat
  - b/ marhát, borjút, hizlalt marhát
  - c/ disznót, süldőt
  - d/ birkát, kecskét
- 3./ Főképp minek eladásából szereztek pénzt a gazdák?
miből a gazdaasszonyok? Részletezzük!
- 4./ Milyen felvásárlók, honnan és mióta járták a falut?
/pl. tyukászok, gyógynövénygyűjtők, állatkereskedők, stb./

Milyen begyűjtők alakultak a községben a két világháború között és mikor? /tejszövetkezet/
- 5./ Élt-e a községben olyan jelentősebb iparos, aki más községek lakóinak is dolgozott?
  - a/ Soroljuk fel:
  - b/ Milyen körzetben árusítottak?
  - c/ Milyen piacokra, vásárokra jártak a megyében, a megyén kívül, országhatáron kívül /pl. I. vh. előtt Horvátország/ az iparosok?

3.

Áru- és cserekereskedelmi kapcsolatok

II. B e s z e r z é s

1./ Más vidékről milyen árusok jártak a községbe

a/ más országrészből /üveges, vásznas, gyolcsostót, szegkovács, cseregő- és kolompöntő illetve pörgőkészítő kovács, paprika-árusok, hagymaárus, fazekas, kórsós, vándorárus, bicskás/

b/ a környékről /teknővájó cigány, gyógynövény-áruló füves asszony, cserépedénykészítő, fonott-edénykészítő, kosaras, favilla illetve szerszámnyél készítő/

2./ Hol szerezte be bútort, széket, ládát, női kontyot, ékszer, kékfestő anyagot, szűrt, bundát, csizmát kalapot, bőrterisznyát, szőrtarisnyát, üvegárut, kályhát?

3./ Mikor volt a községben és környékén vásár?

Itt mit szereztek be? És mit adtak el?

h.

Felekezeti különbségek a táplálkozásban

1./ Milyen böjtös ételeket fogyasztottak leginkább az első világháború előtt? Irjuk le részletesen.

2./ Szokásban volt-e büjt alkalmával? Huzzuk alá az igen vagy a nemet.

a/ vajjal főzni	<u>igen</u>	nem
b/ tökmagolajjal főzni	<u>igen</u>	nem
c/ rántás helyett tejfölös, lisztes, vagy vajas habarást készíteni a levesbe	<u>igen</u>	nem
d/ a halat olajon vagy vajon sütni?	<u>igen</u>	nem

3./ Melyek - felekezetenként - a legfontosabb böjti napok?

RÓMAI KATOLIKUSOKNAL: HÚSVÉT ELŐTTI PÉNTEK /NAGY PÉNTEK/
HAMVAZÓ SZERDA
KARÁCSONY ELŐTTI NAP /DEC. 24./

Ezeket a böjtöket a falu apreja napjra mindig szigorúan betartotta.

4./ Nem böjti napokon is szokás volt-e pl. szegényebbeknél

a/ tökmagolajjal, vajjal főzni?	<u>igen</u>	nem
b/ többféle habart és nem rántással izesített levest készíteni?	<u>igen</u>	nem
c/ gyakran halat fogyasztani?	<u>igen</u>	nem

Felekezeti különbségek a katolikusok, reformátusok lakás-kultúrájában a századfordulón.

1./ Milyen - a vallásra utaló, azzal kapcsolatos - szoba, konyha, stb. berendezési tárgyak, bútorok voltak a községben ismeretesek?

Melyik milyen vallással kapcsolatos? Hol volt a hagyományos helye?

a/ üvegre festett képek, szenteket ábrázoló olajnyomatok, nyomtatványok, Ezek kiket ábrázolnak?

b/ búcsúi kálváriák viaszfigurákkal, üvegbura alatt

c/ Gyüdi Mária kép viasz szoborral

d/ zenélő képek, zenélő képes órák, feszületek, talpas keresztek

e/ búcsúi kegytárgyak, színes üvegpoharak, diszes gyertyatartók

f/ házi áldás, diszes bibliaidézetek "aranymondások"

g/ hazafias képek

h/ egyéb

2./ Milyen vallási jellegű tárgyakat helyeztek el

a/ két utcai ablak között álló sifonéron, lánán és fölötte a falon /üvegtárgyak, családi fényképek, kegytárgyak, szentképek, tükör, háziáldás/

b/ az ágyak fölé /szentképek, esküvői képek, hazafias képek/

c/ a bejárat mellé

d/ másutt a szobában, v. konyhában

e/ pincei szobában

B ú c s ú k

1./ Milyen vallási csoportokra oszlik a község?

2./ Milyen búcsúkra jártak el a katolikusok?

a/ családonként

b/ csoportosan a község többi lakóival

c/ más községek lakóival együtt

d/ hova jártak el gyalog, processióval

e/ milyen öltözékben mentek,

milyen búcsús jelvényeik voltak?

3./ Mit szoktak ajándékba hozni a búcsúról?

a/ milyen kegytárgyakat

b/ milyen búcsúfiát - asszonynak, embernek,
fiúnak, kislánynak?

c/ búcsúba utra milyen ételeket és miben vittek?

4./ Reformátusok mikortól vesznek részt a katolikusok szervezte
búcsún?

Más községekbe is eljárnak?

A. 2. és 3. kérdésekre részletes leírásokat kérünk.

7

Felekezeti különbségek a viseletben a XX. század elején

- emlékezésanyag, meglévő darabok, régi fényképek alapján -

1./ A község különböző felekezetű asszonyainak viseletében milyen különbségek voltak? Vegyük figyelembe a vagyoni tagozódást is.

a/ konty, fejrevaló, általában fejviselet

b/ hajviselet

c/ szoknya, vállkendő, blúz anyaga vagy szinessége

d/ kisbunda, kacabajkó /felső kabát/ színe, szabása, formája, díszítése

e/ egyéb

2./ A község különböző felekezetű férfiainak viseletében megmutatkozó eltérések jellemzése, leírása:

a/ mellény anyaga, szabása, díszítése

b/ dolmány /kis kabát/ anyaga, szabása, díszítése

c/ szür vagy a bunda szabása, színe, díszítettsége

d/ fejfedők, kalap különbségei

e/ egyéb.

A kérdésekre részletes leírásokat kérünk lehetőleg magyarázó rajzokkal vagy fotóval. A még fellelhető darabok tulajdonosainak címét, nevét kérjük feltüntetni. Ha nem állnának rendelkezésre megfelelő darabok, régi fényképek vizsgálata szükséges. Amennyiben egy községen belül csak egyféle felekezet volt, úgy kérjük annak megjegyzését és a kérdezett ruhadarabok leírását. Ha a környező községek között van más felekezetű, úgy avval hasonlitsuk össze kutatott falunk anyagát.

É p i t k e z é s

Emlékezet szerint

1. Melyek a község legrégebbi paraszti lakó- és gazdasági épületei?
2. Vannak-e mestergerendájukon, homlokzatukon 1870 előtti évszámot viselő favázás, esetleg zsupptetejü lakóházak? Melyek ezek? /utca, házszám, tulajdonos/ **NINCSENEK**.
3. Milyen felrakási módok voltak a századfordulón a legáltalánosabbak?

	lakóháznál	pajtánál	istállónál	pincénél
a/ favázás, sövényfonásos	csak a tűzfalak	igen	nem	
b/ favázás, karók közé rakott un. "fecskerakásos"	nem	nem	nem	
c/ boronafal	nem	nem	nem	
d/ vertfal	igen	nem	igen	
e/ vályogtégla	nem	nem	csak a tűzfalak	

4. Ismerik-e a következő szavakat és mit jelentenek?

a/ szelemengerenda igen, az a két gerenda, amelyik a fémfalon fekszik.
 b/ ollóágas igen, szintén a két lezáró falra. /a két tűzfalról/
 c/ ragfa nem
 d/ ágasfa nem
 e/ szalufa igen, a szelemengerendától elinduló gerendák a gerincig két méterenként.

5. Melyik lakóház lehetett az első téglából

épült a községből? Az uraság kastélya /a XVIII. sz. végén/ valamint az uraság családja: ne a Petőfi-u. 51 sz. alatt.

Mikor? Csak könnelbeli válassz tudtak adni: a múlt század végén, 1890 után.

6. Melyik volt az első szabadkéményes lakóház? A mai Petőfi-u. 15-re érkezett a legtöbb

"szarvas", itt sohasem mint faloparasztnak kell mondanunk, hiszen az utolsó szabadkéményes házak már 15 éve lebontottak. Az első szabadkéményes építetett vagy csak kéményes házat már 15 éve lebontottak. Kalom-dűlő partján egy téglalapú kéményes volt annak idején. Melyik években? Az 1890-es években.

7. A századfordulón szabadkéményes konyha, vagy füstökonyha volt-e több a községben?

Senyvesen több volt a füstökonyha. A zsupptetejű épületekben csak ez volt megvalósítható.

T e l e p ü l é s

1. Emlékeznek arra, hogy a község belterületén kívül különálló pajták, vagy istállók, illetve mindekettő voltak a község határában?

a/ egyesével vagy csoportosan voltak

2. Volt-e a község belterületén nagyobb rendezés emlékenyaggal, családi iratokkal bizonyíthatóan

a/ a reform-korban

b/ vagy az 1850-60-as években

c/ van-e a községben olyan beltelek, mely jobbágykori állapotát, méretét, határait őrzi?

d/ van-e olyan lakóház, pajta, istálló, szőlőbeli pince, mely még - évszám-mal, vagy más dokumentummal bizonyíthatóan - a jobbágykorban épült? /+/

e/ van-e a községben olyan beltelek, melyen több régi lakóház helyezkedik el a hozzájuk tartozó egykori gazdasági épülettel? /+/

3. Elkülönült-e a községben egyes társadalmi rétegek település része

a/ nemesek fundusa

b/ módosabb parasztok lakótelkei

c/ summások, kisföldiek felurésze

d/ iparosok felurésze

/+/
A kérdéses telkek, épületek pontos címét, tulajdonosát kérjük feltüntetni.

Milyen szőlőfajtákat ismertek?

Ezek mikor voltak általánosan ismertek?

Emlékeznek-e a következő nevű szőlőkre?

Leírás

Termesztés ideje

utolsó évei

Kéknyelű

Gilicelábu v. kolontár

Somszőlő

Szigeti

Sárfehér

Juhfarku

Fehér Bálint

Budai zöld

Zöld-fehér

Rák-szőlő

Vadfekete v. csókaszőlő

Piros bákör

Fekete góhér szőlő

Fürjmony v. törökbajor

Kékkuti bajor

Tulipiros v. vörös dinka

Kadarka

Kecskecsöcsü

Ökörszemü /szilvaszemü/

Otello

Izabella

Fekete noha

Fehér delavera

Piros delavera

Saszla

Magántermő

Mézes

Milyen almefajtákra emlékeznek?

Melyek voltak a legrégebb helyi "hazai" fajták?

Melyek újabbak és mikortól?

Hallottak-e a következő almefajtákról? Melyik milyen színű, ízű, mikorri érésű?

Tökalma v. fehér pogácsaalma, láncsöcsü, szörcsike alma, pogácsa alma /piros/, masánszki, nyári alma, szentiványi alma, karikós édesalma, husvéti rozmaring, tengelitik alma, aranpálma, kenizsai alma, párizs alma, birsalma.

Egyéb.

Melyik fajtákat aszalták?

Milyen körtétet ismertek?

Melyek voltak a legrégebb helyi fajták?

Melyek újabbak és mikortól?

Hallottak-e a következő körtefajtákról? Irják le színét, ízét, érési idejét.

Macskefejű vagy zsömlekörte, lappantós vagy leffantyus, árpás, héber vagy bárányszínű körte, szögfűkörte, téli körte, császárkörte, Vilmoskörte, Sándor-körte,

Egyéb:

Melyik fajtát aszalták?

Milyen szilvafajtákat ismertek?

Melyek voltak a régi, és melyek az újabb fajták?

Ismerték-e a következő elnevezésű fajtákat?

"aprósziva" /rózsaszín és fekete, nem magvaváló/,

hosszi sziva

sárga sziva

12.
Milyen barackféléket ismertek?

/sáfránboroc, sárgaboroc, vérboroc, rózsaboroc, fehér boroc, kajszii,
francia boroc/

Melyek a régi fajták?

Milyen meggyfajták voltak a leggyakoribbak?

/fekete mogygy, cigánmogygy, hólagos mogygy/

Milyen cseresznyefajtákat fogyasztottak leginkább?

/májusi, ropogós, hólagos/

Milyen répaféléket ismertek? /helyi elnevezéssel/

Melyiket miként használták fel táplálkozásra 1900-1920 között?

Burgundi répa

Karórépa

Kerékrépa

Sárgarépa

Paszternák, paszternánc

Fehérrépa

Mióta termelnek paradicsomot?

Tartósítják-e rostán átnyomva, cseréptepsibe öntve és kemencében
keményre megszáritva?

Mióta főzik be üvegekbe?

Milyen babfajtákat ismertek? /"borsó"/ Melyik milyen növésű, milyen külsejű?

Köztesnek vagy önállóan vetik?

Szóló közé vetették-e?

a./ "Guggos" növésű /"fehér, vajborsó, sárga borsó, gömbölkü, cifraborsó vagy kataborsó"/

b./ Futóborsó - /szajhaborsó, lapos borsó, fehér borsó, békahátu stb./

T e j , t e j t e r m é k e k

1./ Hogyan nevezték az édes tej tetején összegyűlt zsiradékot?
/tejföl, tejszín/

2./ Milyen edényben alvasztották a tejet?
/tál, tejesfazék, sajtár/

3./ Készítettek-e a/ füstölt túrót? /Hogyan?/

b/ keserü túrót? /diólevéllel/

4./ Mennyire kell megaludnia a tejnek: lukacsosra, szivacsosra ~~és savó-~~
tól teljesen elválóra v. lágyra /"toplós, májas"/ kenhető,

a/ túróhoz /rétesre, tésztára, palacsintára/

b/ aludt tej fogyasztásához

c/ füstölt túróhoz

d/ keserü túróhoz

e/ hány napig altatták télen, nyáron

5./ Ismerik-e a következő kifejezéseket:

a/ szerdék

b/ aggot tej

14.

c/ vert tej

d/ megszugorodik a tej

6./ Füstölt túrót használtak-e megreszelve tésztára, vagy friss túróval keverve?

7./ Fogyasztottak-e kemencében piritott túrót?

8./ Készítettek-e savóból is levest? Mi ennek a neve /habarék, ketrabonca/, kudari, gudari?

9./ Készítettek-e házilag sajtot? Hogyan állították elő?

a/ tehéntejből

b/ júhtejből

c/ házilag készült-e az oltó is?

d/ csak saját használatra vagy eladásra is?

10./ Általános volt-e a két világháború között a vajköpülés?

a/ az egész faluban

b/ csak katolikusoknál

c/ Cserép vagy faköpülő volt az elterjedtebb?

S e r t é s f e l d o l g o z á s

1. Pörkölték vagy forrázták a századfordulón a disznó bőrét? *PÖRKÖLTÉK.*

2. Hasonfekve vagy hátonfekve /ill. függeszteve/ darabolták-e a disznót? *HÁTONFEKVE, DE JOSEM FÜGGESZTETEK FÖL.*

3. Volt-e bontószék minden családnál, /csak egyeseknél/ vagy földön "zsupra ültetve" bontották a századfordulón?

4. Volt-e külön elnevezése a disznóbontást végző személynek? /bontó, disznóbontó, vagy böllér/. Vagy maga a gazda végezte a bontást? *A FALUBAN LEGFELJEBB 2 BÖLLÉR VOLT, ŐKET MÁS PALVAKBA IS HÍVTÁK.*

5. Él-e annak az emléke, hogy valamikor pásztort kértek fel a disznó bontására?

6. Milyen testrészek elnevezésére emlékeznek, melyik mit jelent?

/sódarab, láb, sunka, csánk, comb, top, takarója, szalonna, hát vagy zsirszalonna, oldalszalonna, hasaalla, bürkéje, pásztorpecsenyéje, fehérpecsenye, hosszúpecsenye, orgya, fősőfej, álla vagy alsófej,

torka, alla-torka, ódalis, csigánya, lepicka vagy lapicka, vese, bélzsir, tüdő, máj, sziv, nyúláhusa, háj, hájkebel, fejcsont, fejbőr, véri, pacal, katakönyeke, Óra, szöme, foga, nyelve, torka, füle lépi, malactartója, töki vagy monya, vaszorája, hólaggya, meleggyürüje, farka.

- 7. Füstölték-e a hájat? Vagy kiolvasztották zsirnak? Kocsitengely kenésére használták-e?
- 8. A századfordulón mely testrészeket füstölték?
- 9. Mely testrészeket főzték hamarosan meg, vagy lesózva?
- 10. Hogyan dolgozták fel a szalonnát tartós tárolásra? és melyik szalonnarészt?
  - a/ zsirnak felolvasztották? Mekkora darabokra vágták?
  - b/ füstölték?
  - c/ sózták?
  - d/ kövesztették?
  - e/ kövesztették, véndőbe tették és zsirral leöntötték?
- 11. Mióta készítenek lesütött húst? *kb. A II. VILÁGHÁBORÚ ÓTA*
- 12. Mit töltöttek a disznó vékonybelébe?
  - a/ zsiros hagymás hajdina, kukorica lisztet. Ennek neve pl. lisztes csurka, tyurka, *igen, de a különice liszt helyett krumplis.* /krumplis hurka/
  - b/ véres, zsiros kását, *igen, ez a kásás hurka.*
  - c/ husaprólékot fűszerekkel, /paprika, fokhagyma, stb./ *igen /májas hurka/*
- 13. Készítettek-e májeshurkát? Mikor terjedt el?
- 14. Kérünk részletes leírást a liszteshurka, véreshurka, kolbász készítéséről: mi kerül bele, milyen fűszerekkel ízesítik?

- 16.
15. Ismerik-e a gömböc kifejezést? Mit jelent?
a/ a gyomort, vagy a katakönyökét, vastagbél vége, kövesztőlében főtt kásával megtöltött ételt,
b/ a gyomort kövesztett bürkével, hussal, szalonnával, esetleg májjal, vesével megtöltve, mindez füstölve.
16. Főztek-e levest a disznóölési kövesztőléből?
Mi ennek a neve? Gornyasztó, gornyardó.
17. Hívták-e pecsönyének a nyárson sült szalonnát? NEM.
18. Mikor kezdtek rántott húst, fasírtot készíteni, kinek a lakodalmán volt először?
19. Tartósították-e a disznóhoz hasonló módon a borjúhúst? NEM.
Vegytették-e a kolbászban vadhússal a húsaprólékot? IGEN, FŐLEG ÖZ, NYÚL ÉS SZARVASHÚSSAL.
20. Általános volt-e a községben a birkahús fogyasztása?
Igen. A perzdál körül sokan tartottak birkát.
Az uraságnál a község határában két juhokoljra is állt, juhgeire a másodó és 6!!/embere nyírázott.

H á z a s s á g k ö t é s e k - anyakönyvek vizsgálata alapján. /+/

A kiválasztott községekhez meg kell nézni annak a plebániának anyakönyveit, melyhez tartozott a XVIII-XIX. században. A házassági kapcsolatok feltárására három időmetszetben loo-loo adat szükséges. Saját falujabeli-jeésmás falubelivel kötött házasságok aránya szükséges.

1./ Házassági kapcsolatok %-os megoszlása loo adat alapján egy plebániához tartozó községekben:

saját falubelivel /endogámia/, más falubelivel /exogámia/ kötött házasságok, községenként sorravéve

- a/ 1780-1810 között 1-2 évben
- b/ 1840-1850 között "
- c/ 1900-1910 között "

2./ Házasságkötések időpontja a fenti három időmetszetben 2-3 év adatait figyelembe véve /pl. 1781-83, 1840-42, 1908-10/

- a/ melyik hónapban, hány házasság kötött?
- b/ milyen koru a legtöbb házasságkötés?

3./ Községeken belül tapasztalható elkülönülések?

a/ emlékeznek-e arra, hogy egy községen belül voltak-e olyan falurészek, amelyek egymás között nem házasodtak?

Ennek oka: gazdasági, vallási, egyéb?

b/ Mely községekben jelentett gazdasági emelkedést a férjhezmenés, vagy vónak menés?

/+/ Az első két pont adatainak megválasztásához annak a plebániának vagy parókiának az anyakönyvét kell megnézni, amelyhez a XVIII-XIX. században tartozott. A vizsgálat egyben azokra a községekre, pusztákra is kiterjed, melyekkel a község kapcsolatot tartott házasságkötések révén.

18

N é v a d á s

- 1./ Keresztnév, Névgyakorlás keresztelő anyakönyvek alapján katolikus, református, evangélikus lakosságnál 100 adat alapján három időmet-szetben férfiaknál és nőknél
- a/ 1780 - 1810 között 1-2 évben
  - b/ 1840 - 1850 között "
  - c/ 1910 - 1920 között "
- 2./ Melyek voltak a községben a keresztnévedás szokásai?
/emlékezet szerint/

	első szülött	másodszülött	a többinél
a/ apja vagy anyja nevééről	<i>igen, mindig</i>	—	—
b/ nagyszülei nevééről	—	—	—
c/ keresztszüleiről	—	—	—
d/ naptári időpont szerint a születéshez közeleső névnap választása	—	<i>igen</i>	<i>igen</i>
e/ bibliai név /mely vallásnál/	—	—	—
f/ szentek neveiről /mely vallásnál/	—	—	<i>igen</i>
g/ egyéb	—	—	—

H a l á l o k a i

Anyakönyvi bejegyzések alapján /parókiákon, plebánián/ három év kiválasztásával kérünk felsorolást /általában 1820 után jelzik a halál okait/

- a/ 1820-as évekből egy évben
- b/ 1840 körül "
- c/ 1900 körül "
- d/ bejegyzések az anyakönyvben vagy más egyházi iratban járványokra vonatkozóan:

Temető helye, részei, beosztása

- 1./ Él-e annak emléke, hogy valamikor a temető a község belterületén, vagy éppen a templom körül volt?
- 2./ Van-e jelenleg több temető a község határában?
  - a/ Ezek milyen korúak?
  - b/ Magaslaton, kiemelkedésen helyezkednek-e el?
  - c/ Milyen tájolásuk a sírok?
- 3./ A különböző felekezetűeknek külön temetője vagy külön temetőrésze volt-e? *NEM, MIVEL NEM SZÁMOTTEVŐ A NEM KATOLIKUSOK SZÁMA.*
- 4./ Voltak-e a temetőben un. főhelyek? Melyek ezek?
FŐHELYEKRŐL NEM TUDUNK.
Kik temetkeztek ide? /jómódu vagy őslakós családok, nemesek, előljárók, vagy akik meg tudják fizetni/
- 5./ Volt-e olyan törekvés, hogy egy családhoz, egy rokonsághoz tartozók egymáshoz közel meghatározott rendben temetkeztek? *Igen, de csak napjaink közeli rokonságát. /hátszárok, szülők, nagyszülők, gyermekek/*
- 6./ Volt-e a gyermekeknek külön temetőrésze?
A gyermekeket külön parcellába, kisebb méretű sírokba temették.
- 7./ Hova temették a falu szegényeit, öngyilkosokat?
- 8./ Mivel kerítették a temetőt /árok, lycium, orgonabokrok, gyertyánsor, stb./ *ORGONABOKROKKAL ÉS ÁROKKAL.*
- 9./ Temetkeztek-e a temetőn kívül is?
- 10./ Voltak-e a temetőben gyümölcsfák? Milyen fát szoktak ültetni a halott lábához? /akác, ecetfa, bálványfa, szomorufüz, istenfű/.
- 11./ Milyen virágokat szoktak a sírra ültetni? *JÁCINT, PÜNKSÖDI RÓZSA, KATARÓZSA, FEHÉR FÁTYOLVIRÁG, ARVÁCSKA*
- 12./ Vannak-e a temetőben különálló szobrok, corpuszok, milyen régiek?
ILYEN SZOBROK A TEMETŐBEN NINCSENK.

Sirjel, sir

1./ Milyen sirjeleket ismernek?

Rajzoljuk le méretek megadásával a legfontosabb formákat és diszitéseket.

- a/ Hogyan nevezik a halott feje fölé tett jelet?
/sirkereszt, kereszt, fejfa, gombfa, fondor, sirkő, stb./
KERESZTNEK, FEJFÁNAK.
- b/ Volt-e különbség a férfi és nő sirjele között?
/kérjük lerajzolni, vagy lefotózni!/
NEM VOLT KÜLÖNBSEG.
- c/ Milyen sirjele volt a gyermekeknek? Kisebb-e mint a felnőtteké, vagy ugyanakkora? Megkülönböztették-e, hogy fiúé, vagy lányé?
- d/ Milyen elnevezései vannak a sirjel részeinek?
NINCSENEK KÜLÖN ELNEVEZÉSEI AZ EGYSZERŰ PAKKERESZTNEK.
- e/ Irtak-e, véstek-e olyan jeleket a fejfába, sirkeresztre, mely a halott egykori foglalkozására utal? *ILYET NEM VESTÉK, CSAK A HALOTT NÉVÉT, SZÜLETÉSI ÉVÉT ÉS ÉLETKORÁT.*
- f/ Ismeretesek-e hosszabb verses feliratok, a fejfán sirjelen?
- g/ Festették-e a sirjeleket- fejfát, sirkeresztet?
- h/ Emlékeznek-e arra, hogy a koporsót valamilyen színűre befestették volna?

2./ Milyennek kellett a sirhant formájának lenni?

Rajzoljuk le méretekkel. Volt-e különbség másféle felekezetűek sirhantjai között?

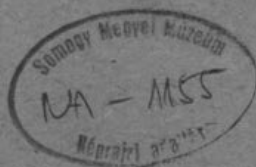
3./ Emlékeznek-e arra, hogy korábban nem szívesen tetettek sirkövet, féltek attól, hogy azt hurcolja a halott a tulvilágon?

4./ Tettek-e a koporsóba örömvirágot?

5./ Kik ásták a sirt, volt-e ünnepélyes hívogatás erre a munkára?

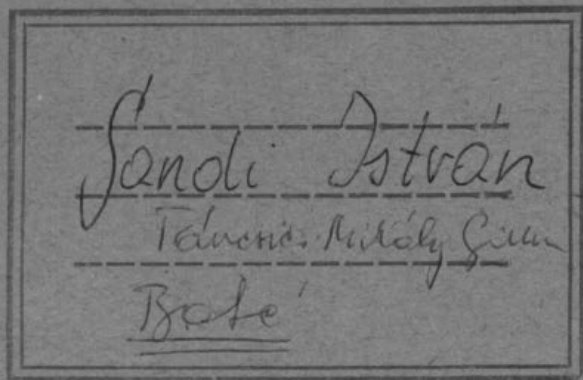
6./ Ástak-e házaspár esetén vagy közeli családtagoknál jobbra vagy balra mellékgödröt /kadar, gadar/ a sirba, hogy elférjen egymás mellett két koporsó?

Adattár: 3590/1977

51-32

IV/2/3.

"Néprajzi összefüggések közegünkben, Bateban és környezetében."

Fogy. ár: Ft 1,80

I. ELADÁS

A termelt árak értékesítése szempontjából a feltüntetett két időszak között lényegesebb eltérések nem mutatkoznak. A falu gazdasági életének fő meghatározója volt a somogyi főváros, Kaposvár, valamint Dombóvár közelsége — mind az I. világháború előtt, mind pedig a két világháború között. Ez indokolja a fenti megállapítást.

- 1.) a, és b, Gabonát, kukoricát és burgonyát a kaposvári piacra hozták mindkét időszakban.
- c, Bort a környező községek valamint Dombóvár kocsmái vettek. Gyümölcsöt eladásra nemigen, mákot, gesztenyét egyáltalán nem termeltek. Ha néha jutott eladásra is a barackból, szilvából, úgy azt a kaposvári piacon értékesítették.
- d, A felsoroltak közül csak kender termelésével foglalkoztak, amit fel is dolgoztak, és astartenitót, lepedőt, stb. készítettek belőle.
- e, és f, Tojást, tejterméket és a baromfik közül tyúkot szintén a megyeték helyi v. /ritkábban/ Dombóvár piacára vitték. Kacskákat szintén.

2.
A libát azonban nem ide, hanem Budapestre
hordták az I. világháború előtt, de leginkább
elatt, mivel, mint mondották, „a libának a
pesti piacokon nagyon jó ára volt”. A fővárost
vonattal közelítették meg, a libát kizárólag tin-
titúra hozták ide, mivel az előket Kaposvárnak vitték.

2.) A faluban éventén négyszer volt vásár,
így a disznó, süldő, birka leginkább itt
cserélt gazdát. Lovat és marhát eladni
v. venni a környező falvak vásáraiba —
Göllebe, Büssibe, Nagyberkibe — is eljártak.
Megereszt, hogy az állatokat még Kaposvárra
is elhajtották. Későit senki nem tartott.

3.) A gazdamezonyok tyukot, tojást, libát, kacsát,
a gyümölcsök közül főleg szilvát és barackot
adtak el.

A gazdák főként ló, hízlalt marha, hízlott
disznó, süldő, birka, gabona és — bár
kevésbé sokszor — bor eladásából szerezték
pénzt.

4.) Itt mintén szerepet kap a mezőteréshely közel-
sége, hiszen a felvásárlók nagy része kaposvári
volt. Közülük is jónemű ló- és marha-
bereskedők, esetleg tyukászok. Megvettek az
állatokat, amit a régi tulajdonosok meguk
adallítottak be Kaposvárnak; pontosabban csak

a tyúkokat „állították”, mert a lovakat ill. marhákat gyalogosan hozták be a városba. Így nyilván több pénzt kaptak értük, mintha a kereskedő maga állította volna be őket. Ezek a felvásárlók főleg a két világháború között jártak a Kapos menti felveket; az I. világháború előtt csak szórványosan vásároltak fel itt. Ebben az időben /a hársforduló idején a vh. kezdetéig/ csak kereskedők vásárolták meg az eladásra hánt baromfiakat: tyúkokat, kacsákat, amelyeket vevővel állítottak el. /a falunak a hársforduló éveiben lett vasútállomása/

A tejüzemteleget nem a két vh. között, hanem már a hársfordulón /mások szerint még korábban/ megalakult. A két vh. között a tejüzemtelegeten kívül beüzemelt csak allalomonsterián működött, mígpedig a mai Petőfi utca végén Lakó Ferencz Sándornál, akinek természetesen csak őszel – almát, barackot, szilvát hoztak a gazdaságok. Innen a gyümölcsöt Budapestre állították.

5.) Az uradalomban kőműves, kovács és bognár is dolgozott, ők azonban nemigen dolgoztak más községek lakóinak. A faluban kovács és kőműves volt, ők főleg a kőműves /a környező felveknél is dolgoztak. /Kaposkeresztúr, Róló/ A faluban a

n.

szikéses bogármunkát a fonói vegy a
betei unokalmi bogár végezte el.

3. oldal

II. BESZERZÉS

1.) a, Más országokból:

üveges, vöröses, gyölesostót, paprikaárusok
/Kélcsonól/, kossós, toll- és tányérárus,
szekes, bosnyák biciklisok, ónds /Zalaegerszeg/

b, A környékről:

kossaras, fonott-edénykészítő, teknővázó cigány
gyógynövény-árus, hagyme- és kaporárusok,
halárusok.

A Beteitől 2-3 km-re délre fekvő Rókó-
pusztában sok cigány élt /és él még ma is/
Ők látták el kossárral, fonott-edénygel,
teknővel és gyógynövénygel a falu lakosságát.
A hagyme- és kaporárusok Kaposvárról jöttek.

2.) Széket, tenisznyókat, crizmót és kelepőt a
betei vásáron szerezték be a gazdák.
Bútor, ládát, női kontyot, sürt, bundát
/az utóbbi kettőt napyon keresen/, üvegárus
Kaposvárról hoztak. Kályhás — Beronyóól.
Mintén a vásárra jött, valamint ruszter is

3.) Mint már említést nyert, Botében évente négy vásár volt. Ezek időpontja: márc. 10., május 25., aug. 29. és október 9. A környező községekben levő vásárok Nagyberki, Büssi, Gölle / időpontját illetően egybehangzó vélemények csak az egyik nagyberki vásárról hangzottak el; ennek időpontja a húsvét utáni első kedd. Marhát, lovat, disznót, birkot, ~~tejs~~ adtak el. Elsősorban ruhaféléket / szoknyákat, ingeket, blúzokat, vállkendőket, nadrágot, mellényt / és lóbbeliket / tutyit, csizmát, bakancsot / szereztek be, valamint egyéb háztartási kellékeket: edényeket, kendőket, kötelet. Nem csak eladtak, hanem vettek is állatokat, főleg süldő malacot és csikókat.

6 oldal

FELEKEZETI KÜLÖNBÖZÉSEK A TÁPLÁLKOZÁSBAN

Mivel a faluban csak római katolikusok éltek, felekezeti különbségekre sem itt, sem a lakás-kultúránál, sem pedig a viseletnél nem tudunk rámutatni, csak az egyféle felekezet szokásait, lakáskultúráját és viseletét tudjuk bemutatni.

1.) Bőjtös ételek: tej, rántott leves, hajóiban főtt krumpli, borsóleves, hal kudarai, káposzta, tejes zsummóka.

A tejes zsummóka: tejfölös habarással készül, zöldségfélék, korpas tej és tészta kerülnek bele.

3.) Kevesen, inkább az idősebbek közül, a hamozó rendtől a húsvétig terjedő 40 nap böjtöt is megtartottak. Hamozó nenda előtt két nap senki nem esett húst. /Húshagyó hétfe" ill. kedd /

FELEKEZETI KÜLÖNBÖZÉSEK A KATOLIKUSOK,
REFORMÁTUSOK LAKÁS-KÜLTÜRÉJÉBEN 1900 KÖRÜL

7. oldal

- 1.) a, Nem voltak ismeretesek.
- b, A búcsúi képeket az első szobában /tintaszoba/ helyezték el.
- c, A Gyírói Mária képet a nappali szobában a bejárat mellé a falra tették.
- d, Zenélő képek a nappali szobában az ágy fölé, az ún. "talpas szentek" a szobán voltak megtalálhatóak.
- e, Szobán v. szekrény tetejére rakták őket.
- f, A házi áldások a zenélő órákkal v. képekkel nem rendelkeztek a nappali szoba ágyai fölé, máshol a konyhacsal fölött a falon kaptak helyet. Nehol a szoba fölött tették.
- g, és h, Nem ismeretesek.
- Az írt tárgy a római katolikus Értelmevel kapcsolatos.

- 2.) a, A két ablak között általában szobán állt és nem szifon. Rajta búcsúi képtárgyak, füzetek, talpas szentek, fölötte a falon szentkép vagy a háziáldás függött.
- b, Zenélő képek /amelyek közül Mária és Szent Józsefet ábrázolták/ illetve nem zenélő szentképek voltak láthatók az ágy fölött.

8

c) A bejárat mellé biciklik hozott fessület vagy a Gyűdi Mária kép került.

d) A szobra ny tetején szintén bicikli képtárgyak, gyertyatartók leptek helyet.

e) Pincei stobója nem mindenkinek volt, vallási jellegű tárgyakat ide nem hoztak, eltekintve néhány olcsóbb telpos keresztől, fessületeől, esetleg gyertyatartóól.

1.) Alttőlben, ösiddéktől fogva római katolikus, a diaszporikus ungdolmi mesteremberek és családok voltak más vallásúak. /református, evangélikus, idénymunkáskeint előfordultak görög katolikusok is/

A faluban két templom van. A református kápolna egy kalandos múltú földesúr, Gyulai Gábor György kezében volt, aki feleségétől elválva pulykapatort látogat vett feleségül. A kor nem volt a földet nem engedte meg, így Gyulai György új házasságát törvénytelen viszonyúnak minősítette. Ekkor Gyulai György református vallásra tért át, és sértett önzetlenséggel nagy szeretettel és önmagának megépítette a temetői református kápolnát.

Így történt meg, hogy Batai községben — bár rendelkezés kérésre a református vallásúak számára — mégis található református templom.

A katolikus templom a Petőfi utca utolsó házaitól 100-150 méterre található. A környező községek között ez a falu az egyetlen, ahol „a templom nem fejt be a faluba”. A templom mai formájában 1796 óta van meg, mikor is a Gyulai Gábor család építette egy népi és a romjain.

A temetői kápolna az 1910-es években készült.

2.) A hírsíjzárás befejezését Tarráron a Mátyásban találjuk a XIII. században, mikor a falunak már saját temploma volt; a környékbeli ide jártak, csak a túrre vigyázók maradtak otthon.

Nyomok vannak, hogy a bussói Fehér-kápolnához is eljártak. /Főleg kereskedők: bőrösök, szjasók/

Az 1740-es években — a plébánia hely-története /Historia Domus/ szerint — a környékbeliiek gyakran mentek a Gyüdi hírsíjba is. Kaposhomokon érték be a hársfennsíkba, és — a barnamedvek nyogatása között — éppen Gyüdi endőben meneteltek, énekeltek és imádkoztak.

Legközelebbi és egyben leglátogatottabb hírsíj az andocsi. Értékesek óta, ma is ide járnak legtöbbször a betéiek és a környező községek lakói.

a) Csaldonként kocsival, lóval, dílőutakon.

b) A díszes hírsíjra /tekintve, hogy a munkaidő engedte/, a község aprósága nagyja elment.

c) Más falubeliekkel nem hívesen látogatják a hírsíjkat. A fönókat gógónek mondják, a kaposhomókat izetlen szóbolnak, a

11.
történeteket „ingy tormaoknak” tartották. Más
kösszék lokói, és az itt felsoroltak
serrint a baticák napján babonások; ezért
tehát az együtt nem jóvá kölesítés volt.

d.)

Gyűdre mindig egyelő „szándokoltok”, Andorra
hol egyelő, hol pedig mekén.

e.) Köznapi ruhában indultak útnak, batyuban
vittek az ünneplőt, vállukon a futyit és
a bakancsot. Réiben a sepiység, réiben
a künbárat jeleül az utat mezítől fettek
meg.

Búci's jelvényeik: a jelvények központja
mindig a vállon hordozható felvirágozott
Mária-robor; kék, sárga és fehér szalagokkal.
1/2 kék Mária róze, a sárga egyházi ár,
a fehér pedig az ártatlanság, a tisztaság
szimbóluma. /

3.) a) Adorfüzért; kislánynak, fiúnak kék,
anyónak fehér, férfiak, öregek fekete
színt. Andorról novend's imanyolcados
füzeteket, Kent-Antal robrot kis tokban.
Gyűdmől anyaglap értékes keretben izléstelen
papírmassét; angyalokat, arany-erőt öltözékű
Mária és Jézus robrokat. Ezeknek művészi
értéke nincs, a kor egytény emberét azonban
kielegítették.

12.

6, Kislányok - az a, pontban leintekon kívül háborúsot, babót, cipót, kis szobrot. Fiúink műszekelésot, cipót, szőzharmonikát. Felnötteknek az előzőekben leintekon kívül mást nem hoztak.

5,

A menetre sós papácsot, "tefőlős" tirtót, paprika s. füstölt tirtót, kaporításbélest, mákos petkót, "likos" kalácsot és külön-böző gyümölcsöket vittek. Csak vizet ittak.

Bianizálás, életvezetés után a kosarakból előkerült a kurka, a kolbász vagy a malonne, a butykosokból pedig a bor. A módosabbak ilyenkor kirántott csirkét ettek és ezt formaleveleken vitték az útra.

Később az ételket kugyokban, később pedig kosarakban vitték.

4.) A környéken nem tudunk arról, hogy a hírián más vallások is részt vettek volna. (hiszen rendkívül elenyésztek ezeknek a más vallásoknak a száma.)

- 1.) Igen, a község határában az uncsóp marha- és juhistállói álltak. Legyháza közel kétfelzebb kettő/A vásártér sem tartozott a falu belterületéhez, itt - winter az uncsópok - egy juh-ill. loistállója állott.
- 2.) Erre a kérdésre nemleges választ kell adnunk.
- 3.) Ilyen ellilönile's nem történt, eltekintve attól, hogy az uncsóp családok inkább a kistely körül lakott, de egy családhoz sem volt található a parasztok lakótelkei között.

A századfordulótól az 1920-as évekig a betői szőlőhegyen jóformán csak nohe és Otello termelt. Ezzel szemben az ország templom körül levő répi szőlőjében és vincellőjének hártóújában termelték más fajtól is, amelyek az 1930-as évekre teljesen ismertek általában.

Betei azonban sosem volt híres szőlőtermő hely, csak a gondok is csak a homok miatt termelték meg itt. Legismertebb szőlő — már a 30-as években — az olaszrizling, a kanári és rajnai rizling és a szarva. Ezzel szemben 1930-tól egyre értékesíti a szőlőtermés javát. Más szőlőfajtákból senki sem termelt nagyobb mennyiséget.

A felforraltak közül ismerik még a következő fajtákat: sárgafehér, zöld-fehér, kekkuti bozór, filipinos, kadarka, kecskecsücsi, Szabellé, fekete nohe, fehér és piros delovena, mézes. Ezen kívül ismerik még a csobogónyegyet, a medlin és az ermon-szőlőt. Ezeket a szőlőket kis mennyiségben 1930-as évektől egyre még ma is termelik.

A felsorolt szőlők közül még a juhfarokira is emlékeznek, ez azonban 1920 körül kiveszett.

Bete', mint már említettük, nem volt híres szőlőtermeléséről, így nemkülönben egyéb gyümölcsöeiről sem.

A következő almefajtákra emlékeznek /a kérdőívön felsoroltakon kívül/: hóalma, teli alma.

A legrégibb "hazai" fajták: a mentiványi és a nyári alma, de ebben a megkérdészetek nem voltak bizonyosak, ugyanis, mikor ők megmireltek, már az ősrés felsorolt almefajtát ismerték.

hísvéti rozmaring: sárgászöld, édeskecs, szeptemberi.

fehér papáscsalma: sárgászöld, csomójának való, szeptemberi érik.

piros papáscsalma: piros, csomójának való, szept. eleji.

nyári alma: „se édes, se savanyú”, augusztusi

mentiványi: sárga, édes és puha, június utpi, júl. eleji.

himalma: sárga, savanyú, októberi.

A himalma és a mentiványi kivételével minden fajtát eszelték.

A következő fajtokat ismerik: zömlekörte /ök
tinos körte nek ismerik / lappantós, aprós, hebe'r,
téli körte, bizsino', jakabos, cukorkörte, biskörte.
Általában mindegyiket nepről főzve ismerik.

zömle/tinos/körte: zöld, augusztusi, édes

lappantós körte: gömbölyebb, zöldes-pirosas, augusztusi

aprós: apró sárga, édes, július eleji

téli körte: barnászöld, kemény, szeptember végi

hebe'rkörte: édeskes, július végi

A biskörte kivételével mindegyik fajtát
eszelták.

Az ismert szilvafajták: kasszi szilva, piros nyolc,
zöld nyolc, sárga szilva,
apró szilva.

Házulük a zöld nyolc némit újabb fajtának,
a többit nepről temelik.

A kéndőiven felsorolt szilvafajták mindegyikét
ismerik, a nem megőrzendő sárga szilvából a
szaradforduló táján eladásra is került, későbbi-
ebben azonban palinkát készítettek belőle.

BARACKFAJTÁK

17. oldal

A vörösbarna, a nárcisbarna, a kajribarna
 a közepben répi fajta, a francisbarna az
 I. világháború táján volt általánosan ismertté.

MEGGYFAJTÁK

12. oldal

A leggyakoribb meggyfajta a cigánmeggy, de
 általánosan ismert a fekete meggy, a hólepos
 meggy és a spanyol meggy is.

CSERESZNYEFAJTÁK

12. oldal

Leginkább hólepos cseresznyét, kevésbé
 azonban ropogós cseresznyét fogyasztottak a közép-
 lakói. Nem ritka a májusi cseresznye sem.

REPÁFÉLÉK

12. oldal

A faluban csak a kerekrepa, a nárcisrepa
 és a fehérrepa volt ismeretes. A kerekrepat
 állatok etetésére szarvították a sárga- ill.
 fehérrepat etetésére használták zöldseplevesbe,
 húslevesbe, repafőzelékbe.

A PARADICSOM FELHASZNÁLÁSA

Az idősebb emberek emlékezete szerint paradicsomot épít életükben termeltek.

Rostán útrajomra, teprebe öntve és kemencében megsámitva csak az első világháború éveiben és előtte tartósítják. Azóta az „eltevés” módja az üvegbe való befőzés.

BABFAJTA'K

A guppós növési babfajták: a világossárga, alacsony növési rezbonó, és az aránylag magas növési cifnebonó, valamint a sópébonó.

A futók: fehér bonó és lapos bonó.

Ezeket a babfajtákat általában önállóan vetik, azonban a fehérbonót kizárólag kukorica közé, sárló közé csak a cifnebonó került.

FELEKEZETI KÜLÖNBSEGEK VISELETBEN
A XX. SZÁZAD ELEJÉN

19. oldal

Batában, ahol csak katolikus (római kat.) felekezet található, mind az asszonyok, mind a férfiak egyenlő ruhákat viseltek. Helyi viselet, (mikor a környéken Mosdóson, Attolóban és Kaposvárdon) itt nem alakult ki.

1.) A női konty ebben különbözött a környék más községeiben viseltétől, hogy oldalt sokkal leposabb, egészen a fejborhoz simuló. A nők egyenlő kendőt, a férfiak által oly sokszor megínekelts kendőt viseltek. Újraonból készült egyenlő/általában fekete, barna, közepkék/roknnyót, virágos, kasmirkendőnek nevezett völkendő, a tehetősebbek esetleg kőröngkendőt hordtak. Birkebőr bebecne keveseknek telt.

2.) A férfiak öltözeke: Egyenlő fehér ing, díszes nőlkili fekete követ- vagy pjepeji-mellény, fekete postódolmány, bakancs vagy orizma. A sokatlanul rövidre nyírt haját hetköznapokon egyenlő postó, ünnepeken nemezbelep talarta el.

1.) Az első világháború előtt a községbeli parasztoládok kivétel nélkül a mai Petőfi Sándor utcában laktak. Csak az uncsop káptalány és a templom körül, valamint a falu északi határában találhattunk még családházakat, vagy az uncsolomhoz tartozó gazdasági épületeket. Ezeket azonban már — a mai Petőfi-u. 51. szám alatti ház kivételével — lebontották. A faluban egyáltalán egyetlen olyan lakóház sincs, amely megmaradt volna eredeti formájában, még a Petőfi utcában sem. A legújabb paraszti lakóépületek tehát: a Petőfi utca 29., 45., és 51. szám alattiak, melyeket már többször renováltak, így az az egyes falóik őrizték meg eredeti milyenségüket.

A legújabb gazdasági épületek a meglévővel szemben a Petőfi utca 21-hez és 23-hoz tartozó létesítmények.

- 1.) Az édes tej tetején össze gyűlt zsíradék neve: „tejföl”.
- 2.) A tejet legtöbbször köcsögökben, esetleg tejesfazékban alvartották.
- 3.) a, Füstölt túrót gyakran készítettek; össze gyűrték a túrót és jó erősen megpaprikázták. Eztán az egészet egy deszkára borították és a szabad keményre tettél füstölni.
b, Keserű túrót fazékban készítettek, só és paprika került bele. Diólevélet nem használtak.
- 4.) A tejnek túrhoz hűtésre, aludt tej fogyasztásához képpen, füstölt és keserű túrhoz pedig savtól teljesen elválásra kellett megeludnia. Télen három-négy, nyáron általában két napig alvartották.
- 5.) a, és c, Ezek a kifejezések nem ismeretesek.
b, Az aprot tej az aludt tej melegezése során keletkezik, a sav az edény alján marad és teljesen elválik a tejtől.
d, Savanyú tej fomalásakor az összetegy, megszaporodik.

22.

6.) és 7.) Nem fogyasztották selet.

8.) A savót édes tejjel behaberták, és kudarinak nevezték. Kiváló köjti' eledelnek tartották.

9.) A sajtot Laposvívből hozták, hátilap nem kényszerítették.

10.) A faluban anégy lap sok családunk volt marhája, ezek rendszeresen köpültel vejet, de csak sajtot használtak. Megdneem minden háznál foköpülövel vejeték ezt a műveletet.

3.) Bontónéke lefeljebb minden ötödik-hatodik gazdának volt, aki részben kölcsönözta rom-
sádnak is. Mások a sertés eszuppa ültetve
vagy a disznóól ajtajára tette bontották.

5.) Az említett két hölgy epizike Takács József,
aki az unóság második juhára volt, az
1920-as évekig. Munkája mellett nem csak a
hölgykedéssel járó teendőket látta el, hanem
az illetőnek szerszámot is betöltötte. Ha kellett,
gyermekét eltört kezét, lábait is helyrehozta.
"Ritka volt az olyan este — mondta róla
fia; Takács János — amikor ne jöttél volna
érte akár más felvételből is."

6.) láb — a láb tényleg aluli része és a comb
csánk — a láb tényleg aluli része
comb — a sonka alsó felének hátsó része
sonka — a láb és a test találkozásánál lévő
csont és hús
takarója — a bőrke és a ~~zár~~ együtt
szalonna — a takarójánál lefejtik a bőrket,
és a szalonna
hasasla — fölfestölték szalonnának
onyra — a hátperinc a hással együtt
párstorpecsenyője — a hátperincről lefejtett

ny.

his, kolbász töltéséhez

fej - a fejet a májnal 2 részre vágják, a felső rész 1/2 2 füllel a "fősfőj", az alsó darab az "álle". Az áll alatti malonne, a tokmalonne volt a lepedevetlebl füstölve.

A többi testrészek és az érzéknyervek ugyanolyan jelentéssel bírtak, mint most.

7.) A hájat eszmal olvasztottól ki. A kocsi-
tengelyt belészmal rokták kenni.

25.

8.) A eszmalonna kivételével mindent. Aki a
fej felet megkövertették, azok azt sem
füstölték.

9.) A fehérpecsenyéből, a likes ontról vagy
a lapickából kenyérítettől ki a pecsenyének
valót, ezt hamarosan megfőtték. Különben
az összes testrészt sőtben hegytők két hétig,
s csak utána tették fel a füstre. Akinak
szabadkéményes háza volt, az a szabadkéménybe,
a többiek a padlára, ahol a füstös-
konyhából engedték föl a füstöt. A padlást
egyebbként "héjnal" nevezték.

10.) Szalonnanak csak a tokaszalonnanából /ez volt
a legfinomabb/ a harsalját és az oldalalon-
nából hegyték, az utóbbiból csak egy vékony
szelétet. A többi szalonnanerint mind meg-
olvasztottól. Kb. gyufásdoboz alakúra és mé-
retre vágják.

A szalonnanál valót két hétig sőtben
hegyték, majd fölfüstölték. Aki szerette a
kövertett szalonnot, az, keveset bár, de
kövertett.

és, ilyenről, a kövertett szalonna ilyen
tárolási módjáról senki sem tudott.

16.

12.) A diós vékonytelet úgy osztották el, hogy mindig mindhárom-féle hurkának jusson.

13.) Májas hurkát emlékeztetik óta mindig kényszerű, tehát még a mielt szétadban terjedhetett el.

14.) Vörös hurka: A kócsát puhára megfőzték és ráöntötték a vért. Vöröshagymával, magyar borsal, babérlevéllel, bazzalikával ízesítették; aki erősebben szerette, paprikát is főzött bele. A bazzalike megjdnak rendkívül erős a szaga, így semlegesíti a jellegzetes bel-ízst.

Kolbász: A húseprőléket a húsragó deszkán apróra vagdosták, sóval, paprikával, magyar borsal, fokhagymával fűszereztek. A hurkát és a kolbászt gyomorra szitító hurkátólóval töltötték.

15.) A gömböc kifejezés a faluban a megkérdézetek szerint a 2. /6/ világháború felel meg.

16.) A kövértelet /abalt/ fölfomalták és tésztát tettek bele. Ez volt a gomyszató.

18.) A rántott húst 1921-ben már mindenki ismerte, 1922-ben többek között Takácsék lakodalman is szívesen fogyasztották.

A faszirtot / itt: faszert / kb. 1918-19-ben
ismerték meg, és fogyasztották első ízben.

27.0.

18.

1.) forrás: TASSAR, ZEBANIAI ANYAKÖNYV. VEGYES I, II.

a) 1780-1783 Endogámia 79%
Exogámia 21%

b) 1840-1843 Endogámia 37%
Exogámia 63%

c) 1909-1910 Endogámia 63%
Exogámia 37%

Az exogámia feltűnően gyakori eseteit magyarázza az a tény, hogy a piarista Custodiatus birtokán vagyunk, és egy uradalmon belül történtek a házasságkötések.

2.) a) 1780-1783 január: 52
február: 31
április: 5
május: 4
június: 1
július: 7

A családok januárban és februárban kötötték házasságukat, hiszen decemberben még csépeltek. Az év közben majdnem kizárólag nemesek esküdtek.

1840-1842

január: 47

február: 13

március: 1

április: 3

május: 5

június: 2

július: 2

augustus: 1

september: 1

október: 7

november: 8

december: 1

29.

1909-1910

január: 25

február: 23

április: 5

május: 8

június: 4

augustus: 2

september: 3

október: 4

november: 18

december: 6

20.

b) 1780-1782. A házasságkötő férfiaknak majdnem ötvenöt százaléka 25 év feletti. Ugyanígy a nőknek 60 százaléka 20 év feletti. Ez a régi időkben különösen sokatlan, magyarázatul az kell, hogy szolgáljon, amit az anyskönyvekben a halálesetekről olvastunk; abban a korban az emberek túlnyomó többsége nem természetes halállal halt meg, hanem még fiatalon bűnözött el az élelősorától. Az özvegyen maradt férfi v. nő természetesen második házasságot kötött; általában egy másikhoz hasonló sorúval. Ez az oka az előbbi meglepő adatoknak, és az aránylag magas átlagnak: a házasulandó nők átlagos kora 23, a férfiaké 31 év. Ennek ellenére a házasságkötő nők között a 18 évesek, a férfiaknál a 23 évesek vannak többségben.

1840-1842. A házasulandók szociális helyzete majdnem kivétel nélkül remtelen. A korai elhalálozások száma csökkent, így tehát a második házasulások száma is. A férfiaknak csak 20%-a házasult 25 éven felül, a nőknek pedig csak mintegy 15%-a 20 éven felül. A vizsgált időtárból a 18 éves nők férjhezmeneteli ~~138%~~ és a 20 éves férfiak nőülése a leggyakoribb. A házasságot

kötő nők átlagéletkora 17,5 év, a férfiakénál pedig 25 év.

31.

1909-1910. A hanyag anyakönyvi kezelés miatt ebben az időmetriumban adatközlésünk hiányos lesz, ugyanis az anyakönyvbe csak a házasuló férfiak életkorát vezették be. Az átlagos életkoruk 24 év, zömmel 22 és 23 évesek. Csaknem 90% 25 évesnél fiatalabb korban nősült meg. Az adatok közül a házasuló nők köre hiányzik.

3.) a, Ilyen faluvérek nem voltak, de ez nem jelenti azt, hogy bizonyos kötöttségek nélkül történt a párkeresés. A homogén katolikus közönséget ugyanis csak anyagi szempontok vezérelték a házasságkötésben.

b, Mivel a módosabb parasztszolidaritás szerző csak önmagához hasonló gazdasági pórt választott, itt — a köt portá egyenüléssel — bizonyos fokú gazdasági emelkedést jelentett a házasság. A köt stepány portá „egyenüléssel” ugyanez már nem mondható el.

52.

a) A leggyakoribb férfinevek: József, István, János, Mihály. Előfordulnak még aránylag sokszor: Sándor, Ferenc, Péter, Imre. Aránylag kevésbé: György, Pál, Ignác, Dániel, Antal, Gergely.
A leggyakoribb női nevek: Erzse, Móni, Anna, Kati, Juli. Előfordulnak még: Borcsa, Rozsi, Margit, Ilona. /1809-1810/

b) Férfinevek, 10% fölött: József, János, István, Mihály.
5-10%: Imre, Ferencz, Péter, Antal, Pál.
5% alatt: Ignác, György, Sándor, Dániel, Gergely, Márton.
Női nevek, 15% fölött: Erzse, Anna, Móni, Kati.
5-15%: Ilona, Borcsa, Juli, Margit.
5% alatt: Rozsi, Agnes, Tera, Boris, Zsuzsanna.
/1847-1849/

c) Férfinevek, 10% fölött: József, János, Sándor, Ferenc.
5-10%: Péter, István, Mihály, György.
5% alatt: Imre, Gyula, Márton, Károly, Dániel.
Női nevek, 20% fölött: Erzse, Anna, Móni.
5-15%: Rozsi, Kati, Agnes, Tera.
5% alatt: Margit, Juli, Borcsa.
/1911-1912/

A leggyakoribban előforduló név a férfiaknál a József, a nőknél először az „Erzse”, később az Anna.

- a.) 1821: veseületett gyengeség, betyánok agyonlőtték,
tüdőbaj, senyvesedés, borbe fült, pestis,
a Xeposka fulladt, görcsök, vérméregzés,
a legelői kúthoz fült, lőtt seb, vép-
elgyengülés, gyermekszilobon, sorvadásban
- b.) 1843: veseületett gyengeség, gyermekszilobon, a
pejzsojto agyonlötötte, villámcsapás,
sörves agyonlötölte, kolbáztóméregzés /!/,
vízbe fullás, pincegáz mérölte, kírdómérés,
vép elgyengülés, tüdőbaj, tüdővérzés, fejtífus,
torokgyík
- c.) 1908: veseületett gyengeség, gyilkosság, „gyorsvont
által elpároltatott”, öngyilkosság, torokgyík,
torokperőzt, vízbe, elmezavar, vízbevetés,
gyermekaróly, zúzólás, hátpenicsorvadás,
vörhetyűny, humut, vesedaganat, belsőtűz,
vízbe fullás, vép elgyengülés, gyomork,
orhanc, spanyolnátha, vérhas, méhbe,
az Orsi petekbe fült, tüdőbaj

1.) A közép feltérületén soha nem volt temető, a templom körül viszont igen, mégpedig a török hódoltság idején. A temető pár éve erre a helyre költözött vissza. Csontmaradványokat ma is fedeznek föl a templom mellett. Innen került elő a római kori batéi csipkekehely, amelyet jelenleg Veszprémben, a Püspöksi Múzeumban őriznek, valamint 1910-ben még a törökök elől idementett kőszep.

2.) Jelen, 3 temető van. Időrendi sorrendben: Sajnos, csak feltételezhetően, a batéi földvár tartozékaként, az ősi földvár temető állott, a kapos mentén, ezt azonban még nem tárták föl.

A mostani aktív temető helyén a hódoltság idején is temető volt.

A régi temető a főút mellett, ahová a XVIII., XIV. és XV. századokban temettek, és részben temetnek ma is.

Végül a mostani aktív temető, a templom körül.

b) Maga a templom is egy kisebb, alacsony dombon áll, így a temető is.

c) Egyrészt keresztény sírok, a templom felé néznek.

Itt jegezném meg, hogy a Batéhoz

teret az óriási dílóban, ahol a dombháton
a középkorban kústostekek helyezkedett el,
az út átvágásakor szponított szentélyeket és
ma már fel nem deríthető korotartozású
ismeretlen pénzemekeket találtak.

35.

7.) A földi regényeit és az öngyilkosokat is /bár
az utóbbi napján ritkán fordult elő / a
temetőbe temették. Ezt a „szokást” a XIX. század
második felében egy kordt és tanácsadalmat
meghazudoló plébános /nehedségharcosokat
hívtatott /vette be, aki szociális lelkiéletű
volt és a temetőben megkülönböztetést
soha nem tett.

9.) A község határában húzódik a „betyárok
dílója” /vagy akasztott emberek dílója. / őket
állatnyalásért, pontosabban lótolvajlásért
a királyi törvények — példamutatás miatt —
szőlőre és temetőre is hagyták.

A földesúr és családja a templom kriptájába temetkezett.

Egyébként a temető kultúrát helyománys, em-
léke méltó szobor nincs.

10.) A temető területén meggyfákat, elvettre egy-két
dífát találhattunk. A halott lóbihosz mo-
monifűzet, vagy jázminbokrokot ültettek, egyesek
rózsafát is.

- 1.) c, A gyermekeknek kisebb sírkentőt emeltek és kisebb keresztet adtak. Nem különböltették meg, hogy fiúé v. lányé.
  - f, A hosszabb verses feliratok csak azóta dírnak, mióta a sírre nagy sírköveket tettek. Ezek a feliratok általában könnyörpészet az Égiekhez a meghalt lelkeinel befogadása érdekében.
  - g, A fejfókat barnára festették.
  - h, Igén, az öreg koporsója fekete, a felnőtteké' sárga vagy barna, a gyermekeké' pedig fehér lett.
- 3.) Inkább a nagyobb méretű kereszt állításától tartottak, ilyen okok miatt.
  - 4.) Ünnevrirágokról nem sokan hallottak, koporsóba soha nem tették.
  - 5.) A halott közvetlen hozzátartozóinak „bűtelsége” volt a sír megánsza.
  - 6.) Gadarba nem csak házaspárok, hanem gyermekek a szüleikkel is temetkeztek.